

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСУ ВЕЛИКОЇ ТА МАЛОЇ ЛІТЕРИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Тетяна ХОМЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються питання орфографії німецької мови. Характеризується один з важливих аспектів орфографічної реформи 1996 р.: зміни у правилах правопису, зокрема написання великої та малої літери на початку іменників, субстантивованих частин мови, займенникових звертань, порядкових та кількісних числівників, найвищого ступеню порівняння прикметників у групах слів та словоосполученнях. Обмірковується доцільність реформування цих правил у німецької мови.

Ключові слова: орфографія німецької мови; орфографічна реформа 1996 р.; правила правопису; написання великої та малої літери у словах; іменник; субстантивовані частини мови; доцільність реформування орфографії.

The orthography questions of German languages are viewed. One of the important aspects in the orthographical reform 1996 is characterized: changes of the orthographical rules, especially of the capital and small letters writing in the beginning of nouns, the substantive parts of speech, the pronominal salutations, the ordinal and cardinal numeral, the adjective superlative in the word combinations and word groups. Expediency of such orthographical rules reforming is thinking over

Key words: German language orthography; orthographical reform 1996; the orthographical rules; the capital and small letters writing in the words; the noun; the substantive parts of speech; expediency of orthographical rules reforming.

Створення орфографічної та графічної систем є невід'ємною складовою процесів уніфікації німецької мови, які внаслідок історичних причин незавершені навіть у наш час. Але при цьому орфографія та графіка призначені створювати базис для закріплення національної норми у письмовій формі. Письмова форма німецької мови, як і будь-якої сучасної мови, не може існувати без закріплення у словниках певних орфографічних правил, що є однаковими для всіх носіїв та користувачів цієї мови. Офіційні реформи орфографії мови є інструментом встановлення та впровадження нових правил.

Почате у 1996 р. нове реформування правопису німецької мови тематизує тільки сумнівні випадки та непевності старого правопису [8: 8-9] і намагається створити більш точні та прості орфографічні правила. Досвід такого реформування дуже цінний, оскільки він робить можливим аналіз факторів досягнення мети реформування та дозволяє уникнути типових помилок у майбутньому при встановленні орфографічних правил. До сумнівних випадків правопису німецької мови потрапили і правила написання великої та малої літери. Мета статті – охарактеризувати випадки вживання нового правопису великої та малої букви у німецьких словах і проаналізувати доцільність таких змін.

Питання правопису та його реформування знаходилися в центрі уваги німецьких дослідників з самого початку існування лінгвістичної науки. Їх розробляли Я. Грім, А. Шлейхер, Г. Пауль, А. Нореєн. Зараз проблемою правильності німецької орфографії займаються Р. Бергман, Г. Брекеле, А. Капр, М. Корт, У. Маас, Д. Неріус, П. Паулі, Ш. Штрікер. До окремої групи треба віднести словники нового правопису видавництва Дудена, Лангеншайдта та словник Т. Іклера.

В німецькій мові написання слів з великої літери практикується приблизно 400 років [1]. Під час дискусій про реформу німецького правопису також розглядалися питання вживання великої та маленької літери у словах. Міжнародний комітет з питань німецького правопису вбачав з цього приводу три альтернативи, з яких і була обрана лише одна [8: 19-20]. Перший варіант полягав тому, щоб велику літеру на початку іменників замінити маленькою. Другий напрямок нововведень передбачав модифікувати написання слів з великої літери, зберігаючи стан речей в основному. Третя альтернатива вела до того, щоб докорінно реформувати вживання великої та малої літери у німецьких словах. З трьох шляхів реформування у силу вступила модифікація написання слів з великої та малої літери.

Це означало, що іменники в німецькій мові і надалі писатимуться з великої букви [8: 17]. Отже, в написання "істинних" іменників не виникало ніяких труднощів. Але правопис субстантивованих частин мови вимагав пильної уваги. Були визначені два вихідних правила у вживанні великої та малої літери на початку слова [1]. З одного боку, частина мови визначає, чи пишеться слово з великої літери. З іншого боку, якщо слово визнане іменником, його потрібно писати з великої літери. Основними ознаками іменника в німецькій мові є вживання артикля та прийменника перед ним, а також наявність відмінкових характеристик. За Дуденом [2: 49] велика буква на початку слова позначає початок речення, іменник, власну назву.

Але в німецькій мові з великої літери починаються також заголовки, назви текстів, субстантивовані частини мови, особові та присвійні займенники у формі звертання (Sie, Ihr, але du, dein), з великої букви може починатися ціле речення після двокрапки (Die Regel lautet: Multipliziert man...). Стосовно останнього випадку в силу вступило правило: якщо на місці двокрапки можна поставити тире або кому, то речення після двокрапки можна писати як з великої, так і з маленької літери (Die Zweien, die Dreien, die Vieren, die Fünfen:/- Alle/alle Noten waren in seinem Tagebuch).

Написання звертань на Sie та du було логічно врегульоване. На "Ви" ми звертаємося офіційно або до незнайомої особи, на "ти" – неофіційно, до своїх знайомих. До цього часу дружнє займенникове звертання (друга особа однини та множини) у листах та їм подібних текстах треба було писати з великої літери, а в усіх інших випадках – з маленької. За новими правилами займенникові звертання du та ihr, присвійні займенники dein та euer, рефлексивний займенник sich в усіх формах пишуться з маленької літери [2: 1138]. Таке вживання є цілком закономірним. Якщо автор та отримувач листа в дружніх та близьких стосунках, показ надмірної ввічливості через вживання форм Du та Ihr є безцільним. Свою ввічливість автор листа показує через вживання форми Sie.

Проблеми у вживанні великої літери виникають за К. Хеллером [6:19] тоді, коли "неіменники", наприклад, прикметники або дієприслівники використовуються як іменники. За старими правилами правопису, наприклад, треба було писати im voraus, за новими - im Voraus. Іменники, що використовувалися не номінально, починалися з маленької букви, зараз їх треба писати з великої букви (morgen abend - morgen Abend).

З маленької літери пишуться прислівники, прийменники та сполучники на -s та -ens (abends, namens), а також неозначені числівники ein bisschen, ein paar [2: 1132-1133]. З малої літери пишуться також дробі на -tel та -stel перед позначенням ваги та часу безпосередньо перед кількісними числівниками (ein viertel Kilogramm, gegen drei viertel acht). У всіх інших випадках дробі пишуться з великої літери (um Viertel vor fünf).

З великої літери треба писати позначення частин доби у поєднанні із словами gestern, heute, morgen (gestern Nacht) [3]. Поєднання слів, що позначають день тижня та час доби пишуться разом та з великої букви (Montagabend). До цього часу ці поєднання розглядалися як прислівники і тому вживалися з малою літерою (heute nachmittag) [4: 236].

У поєднаннях прикметника та іменника, прикметник, зазвичай, пишеться з маленької літери. Але у таких сполученнях, що є власними назвами, прикметник починається з великої літери (das Rote Kreuz). З великої літери пишуться також прикметники у назвах титулів (Königliche Hoheit), класифікацій у біології (Roter Milan), календарних датах (Heiliger Abend), назвах історичних подій (der Deutsch-Französische Krieg).

Прикметники на *-sch* або *-isch*, що виникли із власних назв, треба писати з маленької літери. До цього розрізняли глобальні та вторинні назви (*das Viktorianische Zeitalter* та *der viktorianische Stil*). Зараз прикметники починаються з малої літери в обох випадках. Якщо ім'я особи позначається апострофом, прикметник пишеться з великої літери (*das Ohm'sche Gesetz*). Похідні географічні назви на *-er* також починаються з великої літери (*Lemberger Gebiet*) [2: 1137].

Іменник пишеться з великої букви у словосполученнях, що складаються з іменника та дієслова, завжди з великої букви (*Eis laufen, Schlange stehen*), раніше було *eislaufen, schlangestehen*. Деякі сполучення іменника та дієслова можуть розглядатися і як група слів, і як складне слово. У групах слів іменник починається з великої літери, а складні слова – з маленької (*in Frage stellen* або *infrage stellen*) [5].

В групах слів з дієсловом *sein* такі слова як *ernst, recht, schuld, wert* розглядаються як прикметники, і тому їх треба писати з маленької літери (*recht sein, wert sein, schuld sein*). Аналогічно пояснюється вживання слів *angst, bange gram, leid, platte, schuld* з дієсловами *sein, werden, bleiben*. У таких словосполученнях наведені слова пишуться з маленької букви, бо вважаються прикметниками (*Man kann angst und bange werden*). До цього часу не було чіткого урегулювання написання таких груп слів [4: 237]. З малої літери треба було писати наведені словосполучення, якщо вони відповідали на питання *як?*, якщо ж вони відповідали на питання *що?*, то вживалися з великою літерою (*Mir ist angst. Ich habe Angst.*). У деяких випадках були можливі обидва варіанти написання (*Er spricht recht. Der Richter spricht Recht.*).

Іменники сталих словосполучень, що складаються із іменника та прийменника, починаються з великої літери (*in Bezug auf*) [3]. В деяких випадках також можливі два варіанти написання – з великої та з малої літери (*aufgrund, auf Grund*).

Неозначені кількісні прикметники, що за значенням наближаються до неозначених займенників, треба писати з великої букви, хоча до цього їх писали з маленької букви (*jeder Einzelne, der Einzige, das Ganze*). До цього написання таких слів було неурегульоване. Прикметник у сполученні *alles übrige* починався з маленької літери, а в словосполученні *das Weitere* – з великої. Прикметник класифікувався або як неозначений кількісний прикметник, або як іменник. Зараз ця варіативність усунена, але такі неозначені кількісні прикметники як *viel, wenig, eine, andere* і далі пишуться з маленької літери. Хоча граматики Дудена [1:278] надає дефініцію неозначеним кількісним прикметникам як частині мови, що позначає неозначену кількість та неозначену міру будь-чого, і слова *viel, wenig, eine, andere* потрапляють під цю дефініцію, все ж таки вони є виключенням з основного правила.

Порядкові числівники класифікуються Дуденом [3] як прикметники, і тому їх треба писати з малої літери, але якщо порядковий числівник є субстантивованим, то він пишеться з великої літери (*jeder Fünfte*). До цього при написанні порядкових числівників треба було відслідковувати їхнє лексичне значення. *Sie fuhr als erste durchs Ziel* (*erste* в значенні "спочатку"). *Sie kam als Erste durchs Ziel* (*erste* в значенні "переможниця"). Зараз у всіх випадках такі числівники починаються з великої букви [2: 53].

Порядкові числівники, що позначають числа менше за мільйон, пишуться з маленької букви (*Was drei wissen, wissen bald dreißig*). Якщо потрібно позначити кількість не у точних цифрах, то слова *hundert* та *tausend* можуть бути написані в обох варіантах – як з великої, так і з маленької літери (*Man sah viele tausende/Tausende von Soldaten*).

Субстантивовані прикметники у сталих словосполученнях, складених з дієслова та прикметника, пишуться, за новими правилами, з великої літери (*zum Besten geben, ins Reine bringen*). До цього часу треба було писати *zum besten geben, ins reine bringen*. Діяло правило, за яким у словосполученнях із переносним, образним значенням всі слова починалися з маленької літери, а у словосполученнях із прямим значенням субстантивовані прикметники вживалися з великою літерою. З цього правила було виключенням словосполучення *ins Schwarze treffen*, у якому субстантивованій прикметник і в прямому, і в переносному значенні треба було писати з великої букви.

Зараз полегшилося вживання великої літери у таких виразах, тому що головним критерієм розуміння словосполучень став контекст. Оскільки показником субстантивації є

артикль та прийменник, то прикметники з такими показниками пишуться у словосполученнях з великої літери (*im Großen und Ganzen*). Деякі адвербіальні сполучення прикметника з прийменником, що вживаються без артикля, зберегли на початку малу літеру (*seit langem*) [3].

Реформа усунула розрізнення в написанні відмінюваних та невідмінюваних прикметникових парних форм, що позначають особу (*Der Tod macht Arm und Reich gleich*). Раніше відмінювані форми починалися з великої літери, а невідмінювані – з маленької. Деякі форми, що не є парними виразами також почали вживатися з великою літерою (*aus Schwarz Weiß machen*).

Написання найвищого ступеню порівняння прикметників (суперлативу) зазнало варіювання, оскільки цей ступінь має в німецькій мові дві форми – з артиклем та без артикля [2: 1135]. Написання форми без артикля, з часткою *am* повинно починатися з маленької літери, бо вона не має ознак субстантивізації (*am besten*). Форма з артиклем, з ознаками субстантивізації, коли слово відповідає на питання *хто? що?*, пишеться з великої літери. У Дудена розрізняється написання таких суперлативів за поставленим до них запитанням. Якщо слово-суперлатив відповідає на питання прикметника *wie?*, то воно пишеться з маленької літери (*am schnellsten*). Якщо ж таке слово відповідає на питання *woran (an was?)* або *worauf (auf was?)*, то воно починається з великої літери (*Woran fehlt es Ihnen? – Es fehlt Ihnen an dem Nötigsten*). Але за Дуденом стали адвербіальні вирази можуть бути написані і з маленької літери (*Wie hast sie uns begrüßt? – Sie hat uns auf das herzlichste begrüßt*) [2: 1135]. Також за Т. Іклером [7: 47] вербальні фразеологізми можуть бути написані і з малою, і з великою літерою у субстантивованому прикметнику (*den kürzeren/Kürzeren ziehen*).

Назви фарб з прийменниками пишуться, як і раніше, з великої літери (*Wir liefern das Kredit in Grau und Schwarz*) [3].

Що стосується назв мов, то раніше з прийменником *auf* їх потрібно було писати з маленької літери, а з прийменником *in* – з великої (*auf deutsch*, зараз: *auf Deutsch, in Deutsch*) [7: 47]. За новими правилами назва мови пишеться з великої букви, якщо слово розглядається як іменник (*Mit Englisch kommt man fast durch die ganze Welt*). Якщо ж назву мови позначає прикметник, то вона пишеться з малої літери (*Sie spricht hervorragend dänisch. Sie spricht hervorragendes Dänisch.*).

Отже, треба зазначити, що у німецькій мові збільшилася кількість випадків написання слова з великої букви. Написання іменників з великої букви є головною ознакою орфографії німецької мови, що вирізняє її серед інших європейських мов. За новими правилами правопису іменник або субстантивовані частини мови майже у всіх випадках пишуться у словосполученнях з великої літери (*heute abend – heute Abend, aufs neueste – aufs Neueste*). Це нововведення є логічним: якщо інші частини мови виконують функції іменника, то на них теж повинні поширюватися правила написання іменників. Незважаючи на виступи проти вживання великої букви в німецьких іменниках, таке написання збереглося і навіть стало головним критерієм урегулювання при визначенні субстантивованих частин мови, переважно у групах слів та словосполученнях.

Але, як можна помітити, з кожного правила вживання великої та малої літери у німецьких словах є певна кількість виключень. Це показує, що орфографічна реформа не змогла повністю урегулювати цей аспект правопису. Нові правила не в повній мірі систематизують написання великої та малої літери в орфографії німецької мови.

Подальшому аналізу підлягають інші аспекти змісту орфографічної реформи 1996 р., їхня доцільність та відповідність меті реформи, такі як написання слів окремо та разом та поділ слів на склади.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 1998.
2. Duden. Die deutsche Rechtschreibung. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 2000. – 1216 S.
3. Duden. Die Deutsche Rechtschreibung. – Mannheim: Bibliographisches Institut u. Brockhaus AG, 2006. - 910 S.
4. Flückinger M., Gallmann P. Richtiges Deutsch. Praktische Grammatik der deutschen Sprache. – Berlin/München: Langenscheidt, 1988. – 328 S.

5.Götz D., Haensch G., Wellmann H. Großwörterbuch: deutsch als Fremdsprache. – Berlin/München: Langenscheidt, 1998. – 1216 S.

6.Heller K. Rechtschreibung. Die aktuelle Reform. Wörterliste der geänderten Schreibungen. – Stuttgart: Klett, 1996. – 70 S.

7.Ickler T. Das Rechtschreibewörterbuch. – St.Goar: Leibniz Verlag, 2000. – 519 S.

8.Schaeder B. Zur Neuregelung der deutschen Rechtschreibung. Darstellung und Kommentierung der Beschlüsse der Wiener Orthographischen Konferenz. – Bonn: Norman Verlag, 1995.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Хоменко – доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія німецької мови.